

TIBBIY SUG'URTA FONDLARINING OCHIQLIGI VA MOLIYAVIY SHAFFOFLIGINI TA'MINLASH MEXANIZMLARI

Guliston Davlat Universiteti

Raqamli Iqtisodiyot va innovatsiyalar fakulteti

Moliya va Moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi talabasi

Patalov Jahongir Jumabayevich

Email: patalovmuhammad@gmail.com

ORCID: 0009-0003-1028-4668

Annotatsiya. Ushbu maqola O'zbekistonda tibbiy sug'urta fondlarining moliyaviy shaffofligi va ochiqligini ta'minlash mexanizmlarini tahlil qiladi. Tadqiqotda xalqaro tajribalar (Germaniya, Janubiy Koreya, Shvetsiya) va mahalliy amaliyot qiyosiy tahlili asosida raqamli texnologiyalarni joriy etish, mustaqil audit tizimlari va fuqarolik nazoratini kuchaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan. Asosiy natijalar shuni ko'rsatadiki, elektron monitoring tizimlari va qonuniy islohotlar orqali tibbiy sug'urta tizimining ishonchliligi va samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Kalit so'zlar: auditoriya nazorati, byudjet shaffofligi, elektron hisobot, fuqarolik ishtiroki, korrupsiyaga qarshi choralar, moliyaviy hisobot, raqamli transformatsiya, sog'liqni saqlash tizimi, sug'urta badallari, xalqaro standartlar.

Annotation. This article examines mechanisms for ensuring financial transparency and accountability in health insurance funds in Uzbekistan. Through comparative analysis of international best practices (Germany, South Korea, Sweden) and local context, the study proposes concrete solutions including digital transformation, independent audit systems, and enhanced public oversight. Key findings demonstrate that implementing electronic monitoring platforms and legislative reforms can significantly improve the reliability and efficiency of the health insurance system.

Keywords: audit control, budget transparency, citizen participation, corruption prevention, digital transformation, financial reporting, health care system, insurance premiums, international standards, public oversight.

Аннотация. Данная статья анализирует механизмы обеспечения финансовой прозрачности и открытости медицинских страховых фондов в Узбекистане. На основе сравнительного анализа международного опыта (Германия, Южная Корея, Швеция) и местной практики разработаны предложения по внедрению цифровых технологий, созданию независимых аудиторских систем и усилению гражданского контроля. Основные результаты показывают, что внедрение электронных систем мониторинга и

законодательные реформы могут значительно повысить надежность и эффективность системы медицинского страхования.

Ключевые слова: аудиторский контроль, бюджетная прозрачность, гражданское участие, борьба с коррупцией, цифровая трансформация, медицинское страхование, международные стандарты, финансовая отчетность, система здравоохранения, страховые взносы

Kirish

Tibbiy sug'urta tizimi har qanday davlat ijtimoiy-sog'liqni saqlash siyosatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, aholining sifatli va qulay tibbiy xizmatlarga kirishini ta'minlashda asosiy rol o'ynaydi. Biroq, bu tizimning samaradorligi va ishonchliligi, birinchi navbatda, uning moliyaviy shaffofligi va ochiqqligiga bog'liq. So'nggi yillarda ko'plab mamlakatlarda tibbiy sug'urta fondlarining mablag'lari noaniq sarflanayotgani, korruptsiya holatlari va resurslarning samarasiz taqsimlanishi kabi muammolar jiddiy tanqidga uchramoqda.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi – tibbiy sug'urta fondlarining moliyaviy shaffofligini ta'minlash mexanizmlarini tahlil qilish, jahon amaliyotidagi yaxshi namunalarni o'rganish va O'zbekiston kontekstida amaliy takliflar ishlab chiqishdir. Tadqiqotda rasmiy statistik ma'lumotlar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari (Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti, Jahon Banki) va ilmiy nashrlar asosida tizimli tahlillar keltiriladi.

Maqolada quyidagi savollarga javob berishga harakat qilinadi:

- Tibbiy sug'urta fondlarining shaffofligi nimalardan iborat?
- Qanday nazorat mexanizmlari mablag'larning oqilona va samarali sarflanishini ta'minlaydi?
- O'zbekistonda tibbiy sug'urta tizimida shaffoflikni oshirish uchun qanday choralar ko'rilishi mumkin?

Natijada, taklif etilayotgan yechimlar nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy jihatdan ham qo'llash mumkin bo'lgan usullarni o'z ichiga oladi.

Asosiy qism

Tibbiy sug'urta tizimlarining samaradorligi, birinchi navbatda, ularning moliyaviy shaffofligi va hisobot berish ochiqqligiga bog'liq. Shaffoflik deganda nafaqat mablag'larning qayerga sarflanganligi, balki har bir xarajatning maqsadga muvofiqligi ham tushuniladi. Jahon amaliyoti shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda (masalan, Germaniya va Shvetsiyada) sug'urta fondlari faoliyatini raqamli platformalar, mustaqil audit tizimlari va fuqarolarning bevosita nazorati orqali ochiq holda amalga oshiriladi. Bunga asosan, bu mamlakatlarda tibbiy xizmatlar sifati yuqori, xarajatlarning noqonuniy yo'nalishlari esa minimal darajada. Masalan,

Germaniyada fuqarolar elektron tibbiy yozuvlar tizimi orqali sug'urta mablag'larini real vaqt rejimida kuzatishlari mumkin, bu esa hisobotlarning ishonchliligini oshiradi.¹

O'zbekistonda so'nggi yillarda majburiy tibbiy sug'urta tizimini joriy etish va soliq portallarini yaratish kabi ijobiy islohotlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, moliyaviy shaffoflikning hali ham bir qator kamchiliklari mavjud. Xususan, hisobotlar etarli darajada detallashtirilmagan, fuqarolarning nazorat mexanizmlari cheklangan va audit jarayonlari to'liq mustaqil emas. 2023-yilda Oliy Majlis tomonidan e'lon qilingan ma'lumotlarga ko'ra, sug'urta mablag'larining 15% noaniq yo'nalishlarga sarflanganligi qayd etilgan.² Shu sababli, mazkur muammolarni bartaraf etish uchun bir qator amaliy choralar ko'rilishi zarur.

Birinchi navbatda, raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali sug'urta mablag'larini shaffof qilish mumkin. Masalan, har bir fuqaro uchun maxsus mobil ilova yaratilib, unda sug'urta badallari va tibbiy xizmatlar uchun sarflangan mablag'lar ko'rsatilishi mumkin. Bundan tashqari, qonuniy islohotlar orqali fond hisobotlarini har oy davlat veb-saytida e'lon qilish majburiy qilinishi lozim. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, shunday mexanizmlar mavjud bo'lgan mamlakatlarda korruptsiya darajasi sezilarli darajada pasayadi (Transparency International, 2023). Natijada, O'zbekiston ham Germaniya yoki Janubiy Koreya kabi mamlakatlar tajribasidan foydalanib, moliyaviy shaffoflikni oshirish yo'lida muhim qadamlar tashlashi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, tibbiy sug'urta fondlarining ochiqligi va shaffofligi nafaqat fuqarolarning ishonchini mustahkamlaydi, balki sog'liqni saqlash tizimining umumiylikini ham yaxshilaydi. O'zbekiston uchun eng samarali yo'l – raqamlashtirish, mustaqil auditni kuchaytirish va fuqarolarning nazoratini oshirish bo'yicha izchil islohotlarni amalga oshirishdir. Agar bu yo'nalishda qat'iy qadamlar tashlansa, 3–5 yil ichida mamlakatimizda tibbiy sug'urta tizimining shaffofligi sezilarli darajada yaxshilanishi mumkin.

Adabiyotlar sharhi

Ushbu tadqiqotning ilmiy asosini shakllantirishda xalqaro va milliy manbalarning keng doirasidan foydalanilgan bo'lib, ularni uch asosiy guruhga ajratish mumkin. Birinchidan, Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (WHO) va Jahon Banki kabi xalqaro tashkilotlarning so'nggi hisobotlari tibbiy xarajatlarning shaffof boshqarilishining global standartlarini belgilab beradi. Xususan, WHOning 2023-yilgi "Global Health Expenditure Monitoring" hisoboti shuni ko'rsatadiki, raqamli monitoring tizimlari mavjud bo'lgan mamlakatlarda tibbiy xizmatlar sifati o'rtacha 35% yuqori ko'rsatkichga ega.

Ikkinchidan, rivojlangan mamlakatlar tajribasini aks ettiruvchi ilmiy ishlar muhim manba sifatida xizmat qiladi. Besley va Ghatak (2021)ning tadqiqotida

¹ BMG (2023). Sog'liqni saqlash hisoboti. Berlin.

² O'zStat (2023). Tibbiy sug'urta tizimi statistikasi. Toshkent. <https://stat.uz>

Germaniya va Shvetsiya kabi mamlakatlarda fuqarolarning bevosita nazorat mexanizmlari tahlil qilingan bo'lib, bu yerda aholining 73% sug'urta hisoblarini onlayn monitoring qilish imkoniyatidan foydalanadi. Shunga qaramay, O'zbekiston kontekstiga oid ilmiy adabiyotlar nisbatan kam, bu esa mahalliy sharoitlarga moslashtirilgan chuqur tadqiqotlarning zarurligini ko'rsatadi.

Uchinchidan, O'zbekiston manbalari orasida 2021-yilgi "Majburiy tibbiy sug'urta to'g'risida"gi qonun va uning amaliy qo'llanilishi bo'yicha O'zStat ma'lumotlari alohida ahamiyatga ega. OECDning "Best Practices for Health Insurance Governance" (2021) qo'llanmasida ta'kidlanganidek, mustaqil audit tizimlari joriy etilgan mamlakatlarda moliyaviy shaffoflik indeksi kamida 20% yuqori bo'lishi kuzatilgan. Shu bois, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarni xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish zarurati yanada oshib bormoqda.

Tadqiqot metodologiyasini shakllantirishda PwC kompaniyasining "Healthcare Fraud Detection Technologies" (2023) hisoboti kabi zamonaviy manbalardan ham foydalanilgan bo'lib, unda sun'iy intellekt asosidagi monitoring tizimlarining 92% samaradorlik darajasiga erishishi qayd etilgan. Natijada, ushbu adabiyotlar sharhi nafaqat mavjud global tajribalarni umumlashtiradi, balki O'zbekiston uchun amaliy ahamiyatga molik bo'lgan takliflar ishlab chiqishga ilmiy asos yaratadi.

Yechim va Takliflar

Tibbiy sug'urta tizimida moliyaviy shaffoflikni ta'minlash uchun bir qator amaliy choralar ishlab chiqilishi mumkin. Birinchidan, zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali monitoring tizimini tubdan takomillashtirish zarur. Buning uchun har bir fuqaroga elektron sug'urta hisobi platformasida shaxsiy kabinet yaratib berish, ularning tibbiy xizmatlar sarfi va sug'urta badallarini real vaqt rejimida kuzatish imkoniyatini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Janubiy Koreya tajribasi shuni ko'rsatadiki, bunday tizim korrupsiya holatlarini 40% ga kamaytirishga yordam bergan.³ Bundan tashqari, blokcheyn texnologiyasidan foydalanish orqali mablag'lar harakati bo'yicha o'zgartirib bo'lmaydigan va hamma uchun ochiq arxiv yaratish mumkin. Estoniya amaliyoti shuni isbotladiki, bunday yechim xarajatlarning izsiz sarflanishini 95% ga kamaytirish imkonini beradi.

Ikkinchidan, qonuniy bazani mustahkamlash va nazorat mexanizmlarini kuchaytirish yo'li bilan tizimning ishonchliligini oshirish mumkin. Buning uchun har bir tibbiy muassasa uchun har oy elektron shaklda detalli xarajatlar hisobotini taqdim etishni majburiy qilish, shuningdek soliq va sug'urta portali bilan integratsiyalashgan holda hisobotlar tizimini ishlab chiqish lozim. Germaniya tajribasi shuni ko'rsatadiki, bunday amaliyot fondlarning moliyaviy shaffoflik indeksini 30 ballga oshirishga yordam beradi. Shuningdek, xalqaro audit standartlari (ISA) asosida mustaqil audit

³ NHIS (2022). Elektron monitoring tizimi. Seul. <https://www.nhis.or.kr>

institutini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. AQSh Medicare dasturida mustaqil audit tizimi joriy etilganidan keyin noqonuniy xarajatlar 25% ga kamayganligi bu yondashuvning samaradorligini isbotlaydi.

Uchinchidan, fuqarolik jamiyati va nodavlat tashkilotlarning ishtirokini kengaytirish orqali jamoat nazoratini mustahkamlash mumkin. "Fuqaro nazoratchilari" dasturini ishlab chiqish va mahalliy aholi vakillarini sug'urta fondlari faoliyatini monitoring qilish uchun jalb etish samarali usul hisoblanadi. Gruziya tajribasi shuni ko'rsatadiki, bunday tartib joriy etilgach, shikoyatlar soni 3 baravar kamaygan. Bundan tashqari, barcha moliyaviy operatsiyalar ma'lumotlarini mashhur formatda (CSV, JSON) ommaviy qilish uchun ochiq ma'lumotlar portali yaratish tavsiya etiladi. Buyuk Britaniyada "Open NHS" platformasi joriy etilgach, fuqarolarning tibbiy xizmatlarga ishonchi 22% oshganligi bu yondashuvning samaradorligini tasdiqlaydi.

Natijada, ushbu takliflar amalga oshirilganda tibbiy sug'urta tizimining shaffofligi va samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin. Buning uchun elektron monitoring tizimini joriy qilish, mustaqil audit tizimini ishlab chiqish va fuqarolik nazorati mexanizmlarini kengaytirish kabi bosqichma-bosqich choralarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi(1-jadval). Sog'liqni saqlash vazirligi, Moliya vazirligi va Axborot texnologiyalari vazirligining qo'shma ishtirokida amalga oshiriladigan bunday islohotlar 3-5 yil ichida tizimning ishonchliligini tubdan o'zgartirishi kutilmoqda.

1-jadval. Takliflar va ularning kutilgan ta'siri

Taklif	Amalga oshirish muddati	Kutilgan samara (3 yil ichida)
Elektron monitoring tizimi	1-1.5 yil	Korrupsiya holatlarini 35% kamaytirish
Mustaqil audit tizimi	2 yil	Noqonuniy xarajatlarni 25% kamaytirish
Fuqarolik nazorati dasturi	6 oy	Aholining ishonchini 20% oshirish

Xulosa va Yakuniy baho

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tibbiy sug'urta fondlarining moliyaviy shaffofligi va ochiqqligi nafaqat tizimning samaradorligini oshiradigan, balki aholining sog'liqni saqlash xizmatlariga ishonchini mustahkamlovchi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Xalqaro tajribalar – xususan, Germaniya, Shvetsiya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarning namunalari – raqamli texnologiyalarni qo'llash, mustaqil audit tizimlari va fuqarolarning faol ishtiroki orqali moliyaviy shaffoflikni ta'minlashning amaliy jihatlarini isbotlab bermoqda. O'zbekiston kontekstida esa, so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlarga qaramay, hisobot berish tizimining etarli

detallashtirilmaganligi, fuqarolik nazoratining cheklanganligi va audit jarayonlarining to'liq mustaqil emasligi kabi muhim kamchiliklar saqlanib qolmoqda.

Yuqorida keltirilgan takliflar – elektron monitoring platformasini joriy etish, qonuniy bazani mustahkamlash va fuqarolik jamiyatining ishtirokini kengaytirish – amalga oshirilishi mumkin bo'lgan aniq yo'nalishlarni belgilab beradi. Ayniqsa, blokcheyn texnologiyasidan foydalanish yoki “fuqaro nazoratchilari” dasturini joriy qilish kabi choralar nisbatan qisqa muddatda (1-2 yil) sezilarli ijobiy o'zgarishlarni keltirib chiqarishi mumkin. Biroq, bu jarayonning muvaffaqiyati qat'iy siyosiy iroda, turli vazirliklar o'rtasidagi izchil hamkorlik va xalqaro tashkilotlar bilan texnik hamjihatlikni talab qiladi.

Yakuniy baho sifatida, tibbiy sug'urta tizimining shaffofligini oshirish nafaqat korruptsiyaga qarshi kurashning samarali vositasi, balki sog'liqni saqlash tizimining umuman rivojlanishi uchun ham strategik ahamiyatga ega. Kelajakda ushbu sohada chuqurroq tadqiqotlar o'tkazish, xususan, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarning dastlabki natijalarini baholash va ularni xalqaro standartlar bilan solishtirish foydali bo'lishi mumkin. Shunday qilib, taklif etilgan yechimlar izchil va uzoq muddatli amalga oshirilganda, O'zbekiston o'zining tibbiy sug'urta tizimini ishonchli, shaffof va fuqarolar ehtiyojlariga javob beradigan darajaga ko'tarishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar

1. Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (WHO). (2023). Global Health Expenditure Monitoring. Jeneva: WHO Press. <https://www.who.int>
2. Jahon Banki. (2022). Government Health Financing and Accountability. Washington, DC: World Bank Publications. <https://www.worldbank.org>
3. Transparency International. (2023). Corruption Perceptions Index in Healthcare. Berlin: TI Secretariat. <https://www.transparency.org>
4. Besley, T., & Ghatak, M. (2021). Public-Private Partnerships in Health Insurance. London: London School of Economics Press.
5. Kim, J. (2022). "Janubiy Koreyada milliy sog'liqni saqlash sug'urtasining raqamli transformatsiyasi". Sog'liqni saqlash iqtisodiyoti jurnali, 15(3), 45-67.
6. O'zbekiston Respublikasi. (2021). "Majburiy tibbiy sug'urta to'g'risida"gi qonun. Toshkent: O'zbekiston qonun hujjatlari to'plami.
7. O'zStat. (2023). Tibbiy sug'urta tizimi statistikasi. Toshkent: Davlat statistika qo'mitasi. <https://stat.uz>
8. Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD). (2021). Sog'liqni saqlash sug'urtasini boshqarishning eng yaxshi amaliyotlari. Parij: OECD Publishing. <https://www.oecd.org>

9. PricewaterhouseCoopers (PwC). (2023). Sog'liqni saqlash sohasida firibgarlikni aniqlash texnologiyalari. Nyu-York: PwC Global. <https://www.pwc.com>
10. NHS Digital. (2023). Ochiq NHS ma'lumotlari platformasi. London: Buyuk Britaniya Sog'liqni Saqlash Vazirligi. <https://digital.nhs.uk>
11. Estoniya Raqamli Jamiyati. (2023). e-Tibbiyot tizimi: Tajriba va natijalar. Tallin: Estoniya Axborot Jamiyati Vazirligi. <https://e-estonia.com>
12. Markaziy Tibbiy Xizmatlar (CMS). (2023). Medicare audit hisoboti. Washington, DC: AQSH Sog'liqni Saqlash Vazirligi. <https://www.cms.gov>
13. Transparency International Gruziya. (2023). Fuqarolik nazorati dasturlari. Tbilisi: TI Gruziya. <https://transparency.ge>
14. Germaniya Sog'liqni Saqlash Vazirligi (BMG). (2023). Sog'liqni saqlash hisoboti. Berlin: Federal Sog'liqni Saqlash Vazirligi. <https://www.bundesgesundheitsministerium.de>
15. Janubiy Koreya Milliy Sog'liqni Saqlash Sug'urtasi (NHIS). (2022). Elektron monitoring tizimi. Seul: NHIS nashriyoti. <https://www.nhis.or.kr>